КИЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ІНСТИТУТ КУЛЬТУРИ

На правах рукопису

ШЕМЕТ Лариса Василівна

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОСВОЄННЯ ФОЛЬКЛОРУ ДІТЬМИ У ГРУПОВИХ ФОРМАХ ДОЗВІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

13.00.05 – теорія, методика і організація культурно-освітньої діяльності

А в т о р е ф е р а т

дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

Київ – 1995

Дисертація є рукопис

Робота виконана в Київському державному інституті культури

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, професор ЗАГАДАРЧУК Галина Миколаївна

Офіційні опоненти:

1. Доктор історичних наук, професор ГОРДІЄНКО Леонід Митрофанович

2. Кандидат педагогічних наук ПОДКОПАЄВ Володимир Петрович

Провідна організація – Інститут педагогіки АПН України

Захист відбудеться "31" травня 1995 року на засіданні спеціалізованої вченої ради К 01.34.01 у Київському державному інституті культури /м.Київ, вул.Шорса, 36/ о 14 годині

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Київського державного інституту культури /м.Київ, вул.Шорса, 36/

Автореферат розісланий "26" квітня 1995 року

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

А к т у а л ь н і с т ь д о с л і д ж е н н я. Духовне відродження нації неможливе без звернення до першовитоків культурного буття, без вивчення та опанування духовними цінностями, які знайшли втілення у традиційній культурі та пройшли випробування часом. В наш час виявляється тенденція актуалізації цих цінностей, подання ними формуючого впливу на особистість, її самосвідомість, культурний розвиток в цілому.

Необхідність опанування національними духовними цінностями обумовлена цілим комплексом соціокультурних, морально-естетичних проблем, що характеризують гуманістичну спрямованість розвитку суспільства, і становить сьогодні один з головних напрямків державної культурної політики, особливо в галузі виховання підростаючого покоління. Відомо, що опанування національними духовними цінностями пов"язане із завданням формування національної самосвідомості. Шляхи ж розвитку національної самосвідомості пролягають сьогодні крізь процеси усвідомлення й розуміння способу життя наших пращурів, їхніх традицій, звичаїв, обрядів, художньої культури.

Як відомо, функціонуючі системи прилучення до цінностей культури людей забезпечують її життєздатність, відповідно впливаючи на загальний розвиток особистості, нації, народу в цілому. В минулому процес освоєння зразків традиційної культури здійснювався у замкненому просторі, яким було патріархальне середовище з його законами роду, що репродукувалися у звичаях, обрядах, традиціях. Виховний процес за цих умов автоматично забезпечував збереження культурних традицій.

У сучасних умовах, коли порушений спадкоємний зв"язок поколінь, функцію культурного виховання здебільшого виконує не сім"я, а соціальні інститути, де цей процес становить цілеспрямовано ор-

ганізовану діяльність по прилученню підростаючого покоління до культурних цінностей у межах педагогічної системи як на інституціональному рівні / школа, позашкільні заклади, заклади культури/, так і на рівні аматорських об"єднань /гуртка, студії, художнього колективу, клубу за інтересами/

Ідеї відродження дієвості фольклорної спадщини грунтуються на розумінні художньо-творчої самоцінності фольклору, на необхідності збереження та розвитку традиційної національної культури / у її локальних, регіональних варіантах, а також в цілому/. Ці ідеї об"єднують сьогодні численних прибічників у єдиний фольклорний рух, який, як відомо, активізувався в останні роки як у сільському середовищі, так і в середовищі міста. Відносно сучасної культури фольклорний рух виконує дуже важливу функцію - створює середовище існування традиційної культури в нових умовах. Зрозуміло, що тут відбуваються процеси взаємовпливу традиційної та сучасної культури.

Відомо, що сьогоденний фольклорний рух неоднорідний за своїм складом. В ньому окремі групи відрізняються ставленням до традиційної культури, рівнем оволодіння нею, своїм місцеперебуванням, соціально-демографічними характеристиками учасників, спрямованістю творчої діяльності, формами й методами її реалізації тощо. Разом з тим в ньому традиційно спостерігається прагнення не тільки зберегти народні культурні цінності, але й передати їх наступним поколінням, тобто у русі відбувається тенденція розширення спектру напрямків діяльності, включення нарівні зі збиральською, науково-дослідницькою, художньо-виконавською діяльністю ще й педагогічної. Це зумовлює необхідність та доцільність всебічного вивчення процесу освоєння фольклору в сучасному урбанізованому середовищі, здійснення аналізу ролі чинників, що впливають на нього,

виявлення умов, які детермінують його удосконалення, на підставі чого стає можливим пошук ефективних шляхів, форм та методів прилучення дитини як головного спадкоємника і майбутнього носія фольклорної інформації до традиційної національної культури, навчання її засадам народної художньої творчості, що включає передачу традиційних знань, умінь, навичок, майстерності, а також організації виконавської і творчої діяльності.

Ступінь наукової розробки проблеми. Серед наукових досліджень, що так чи інакше торкаються теми "Діти і традиційна народна культура", більша частина праць присвячена проблемі реалізації педагогічного й виховного потенціалу фольклору в практиці роботи школи, позашкільних закладів, використання фольклору та його традицій як важливих засобів музично-художнього, морально-естетичного виховання учнів у процесі їхньої учбової, позакласної та позашкільної діяльності / Петров А.М., Турсунов Т.П., Шпікалова Т.Я., Мандрик Ю.Б./

В галузі культурно-освітньої роботи та педагогіки дозвілля автори досліджень в основному торкаються питань використання фольклору в діяльності культурно-освітніх закладів, реалізації його виховного потенціалу, а також визначення ролі закладів культури в процесі збереження, пропаганди та розвитку традиційної народної творчості./Шулунова Л.І., Беронтайте І.Ю., Яшвілі З.Д./.

Найбільш наближені до досліджуваної нами проблеми дисертації О.М.Алехновича, Л.М. Лазарєвої, С.Л.Афанасьєва, Н.М.Соломко. В першій-висвітлюються наукові й практичні питання організац. процесу опанування пісенними традиціями у хоровій самодіяльності, але без урахування вікової диференціації її учасників. Автор другої роботи торкається лише деяких аспектів проблеми опанування фольклорними традиціями в дитячому середовищі / використання іг-

рових традицій фольклору в організації святково-обрядової діяльності дітей/. В третій роботі визначена специфіка дитячого фольклорного ансамблю, його жанрові можливості у розвитку музично-творчих здібностей учасників. Істотним для нас у цьому дослідженні є те, що причини, які заважають ефективному розвитку цих здібностей, автор шукає в характері організації процесу навчання, передчасно аналізуючи безпосередньо самий процес. Окремі питання організації виховного процесу / аналіз стану науково-методичного, інформаційного та кадрового забезпечення діяльності фольклорно-етнографічних об"єднань в системі національної освіти; концепція цілісного підходу до вивчення етнічних історико-культурних традицій; педагогічні умови виховання творчої активності у фольклорно-етнографічних об"єднаннях/ були розкриті в дисертації Н.М.Соломко. Разом з тим спеціального дослідження, зосередженого на опануванні традиційним фольклором дітьми в сучасному урбанізованому середовищі / мається на увазі як сучасне місто, так і село/, як показав аналіз літератури, не проводилось.

Враховуючи наукову і практичну цінність даної проблеми та беручи до уваги її недостатнє висвітлення в педагогічному аспекті, ми обрали темою нашого дослідження "Педагогічні умови освоєння фольклору дітьми у групових формах дозвільної діяльності".

О б ' є к т д о с л і д ж е н н я - педагогічний процес освоєння фольклору дітьми шкільного віку в групових формах організованої дозвільної діяльності.

П р е д м е т д о с л і д ж е н н я - педагогічні умови організації процесу прилучення дітей до фольклорної спадщини.

М е т а д о с л і д ж е н н я:

виявити і науково обґрунтувати педагогічні умови опанування традиційною національною культурою дітьми в фольклорних / фоль-

клорно-етнографічних/ об"єднаннях,що функціонують у школах, позашкільних закладах, закладах культури сучасного міста та села;

- розробити педагогічну програму впливу на цей процес, враховуючи природу і специфіку фольклорного мистецтва.

На основі теоретичного аналізу відповідної літератури з досліджуваної проблеми та всебічного вивчення практики була сформована така г і п о т е з а : максимальна ефективність освоєння фольклору дітьми в групових формах організованої дозвільної діяльності можлива, якщо процес навчання буде визначатися спеціальним цілеспрямованим комплексом психолого-педагогічних чинників виходячи з конкретних соціокультурних умов. Передбачається, що у даному комплексі чинникові пріоритети детермінують процес навчання.та засвоєння зразків фольклорної спадщини.

У відповідності до гіпотези були визначені такі з а в д а н н я дослідження :

1. Вивести і науково обґрунтувати поняття "педагогічні умови освоєння фольклору".

2. Здійснити аналіз емпіричного досвіду роботи соціальних інститутів виховання по прилученню дітей шкільного віку / молодших школярів та учнів середніх класів / до традиційної народної художньої творчості.

3. Виявити головні психолого-педагогічні проблеми організації процесу освоєння фольклору дітьми шкільного віку в групових формах організованої дозвільної діяльності та практики художньо-педагогічного керівництва цим процесом.

4. Розробити і апробувати педагогічну програму освоєння фольклору дітьми молодшого та середнього шкільного віку на рівні дитячого дозвільного об"єднання фольклорного спрямування в умовах взаємодії школи, позашкільних закладів та закладів культури.

5. Розробити та впровадити в практику методичні рекомендації по організації учбово-виховного процесу в дитячих дозвільних об"єднаннях, орієнтованих на вивчення традиційної культури.

Теоретичну основу нашого дослідження склали: системно-структурний підхід до вивчення явищ природи і культури, обґрунтований В.Г.Афанасьевим, С.Х.Раппопортом та ін.; положення про єдність свідомості та діяльності в працях О.М.Леонтьєва, С.Л.Рубінштейна та ін.; положення про значення культури у формуванні та розвитку особистості, обґрунтоване А.І.Арнольдовим, С.М.Артановським, С.М.Іконніковою; системний підхід у дослідженні культури, обґрунтований М.С.Каганом; положення про зміст та структуру процесу опанування, викладені К.Марксом, Н.З.Коротковим, Т.А.Рудневою, М.С.Каганом, І.К.Кучмаєвою, Л.Н.Столовичем та ін.; цілісний підхід до навчання особистості та її виховання в працях Ю.П.Азарова, Ю.К.Бабанського; закономірності розвитку та формування особистості в дитячому віці, виявлені Л.С.Виготським, Д.Б.Ельконіним, Л.І.Божович, В.А.Крутецьким; положення про роль гри в розвитку дитини, викладені Д.Б.Ельконіним, Л.С.Виготським та ін.; психологічна теорія колективу, діяльнісний підхід до розвитку міжособистісного спілкування в групі, розроблений А.В.Петровським; основні принципи народної педагогіки та етнопедагогіки, викладені в працях Г.С.Виноградова, Г.Н.Волкова, М.Г.Стельмаховича, Є.І.Сявавко, З.П.Васильцової; психолого-педагогічні основи навчання художній діяльності, виявлені В.С.Кузіним; основні положення педагогіки дозвільної діяльності, досліджені Є.І.Смирновою, Т.І.Баклановою, А.С.Каргіним, Д.М.Генкіним, В.Є.Тріодіним, М.А.Артарським, О.В.Сасиховим та ін.

Для теоретичного обґрунтування специфіки опанування фольклю-

ром дітьми за сучасних умов були використані результати та висновки музичної соціології, мистецтвознавства, психології музичного сприйняття / С.Й.Грица, А.Н.Сохор, Є.В.Назайкінський, О.Г.Костюк, Г.С.Тарасов, А.Л.Готсдинер /.

При розробці методики організації процесу освоєння фольклору молодшими школярами та учнями середніх класів у групових формах дозвільної діяльності автор спирався на праці вчених у галузі теорії народного мистецтва /П.Г.Богатирьов, В.М.Василенко, М.О.Некрасова /, фольклору та його традицій / В.Є.Гусєв, І.І.Земцовський, М.М.Гордійчук, А.І.Іваницький /, етнографії / Ю.В.Бромлей /, дитячого фольклору / О.І.Капіца, Г.С.Виноградов, В.П.Анікін, М.М.Мельников, Е.С.Литвин, О.Н.Гречина, В.Н.Харузіна, Т.Г.Макарова, М.В.Осоріна та ін. /.

Для вирішення намічених у роботі завдань був використаний комплекс теоретичних та емпіричних методів дослідження, який склали теоретичний аналіз та узагальнення наявних публікацій з проблеми опанування традиційною народною культурою, моделювання, педагогічне спостереження, анкетування, вивчення документації, інтерв"ювання, тестування, експертне оцінювання, дослідницько-експериментальна робота, статистичне опрацювання результатів дослідження.

Базами дослідження стали фольклорні колективи середніх загальноосвітніх шкіл міст Києва та Харкова, районних та сільських шкіл, позашкільних та клубних закладів Київської, Харківської, Хмельницької, Львівської, Івано-Франківської областей. Основний педагогічний експеримент проводився в фольклорно-етнографічних гуртках Харківської обласної станції юних туристів. Деякі методики були апробовані автором в процесі проведеного дослідження у літньому фольклорно-етнографічному та-

борі, організованому Харківською обласною станцією юних туристів.

Дослідження проводилось в три етапи. П е р ш и й е т а п складав аналіз спеціальної літератури / з філософії, педагогіки, психології, фольклору, етнографії, мистецтвознавства /, а також аналіз та узагальнення досвіду роботи керівників фольклорних об"єднань, зафіксованого в методичних розробках, документації, матеріалах оглядів, фестивалів, конкурсів, свят і т. ін. Завдяки цьому було виявлено специфіку освоєння фольклорних традицій дітьми, формувалися напрямки дослідження і варіанти гіпотез, визначалася його логіка, складалася програма дослідження.

На д р у г о м у е т а п і осмислювалися стан та тенденції розвитку фольклорного руху, зокрема участі дітей у ньому, проводився багатофакторний аналіз психолого-педагогічного опосередкування процесу навчання та освоєння фольклору в групових формах організованої дозвільної діяльності, здійснювалася типізація цих форм, а також опитувалися учасники та керівники фольклорних /фольклорно-етнографічних/ об"єднань, експерти. На даному етапі з"явились обґрунтування головних напрямків щодо удосконалення процесу опанування фольклором дітьми в умовах цілеспрямовано організованого дозвілля. Це дозволило зробити класифікацію педагогічних умов опанування традиційною народною культурою в сфері дозвільної діяльності.

На т р е т ь о м у е т а п і була розроблена педагогічна програма освоєння фольклору дітьми молодшого та середнього шкільного віку в групових формах дозвільної діяльності, апробація та експериментальна перевірка якої з урахуванням аналізу основних результатів дослідницької роботи дали можливість визначити ефективність пропонованої методики педагогічного впливу на про-

цеси опанування фольклорними традиціями учасниками дитячих дозвільних об"єднань в умовах взаємодії школи, позашкільних і культурно-освітніх закладів сучасного міста та села.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягає :

– у визначенні педагогічних умов удосконалення процесу освоєння фольклору в дитячих дозвільних об"єднаннях на рівні педагогічної організації та управління цим процесом;

– в обґрунтуванні критеріїв і визначенні рівня опанування традицією учасниками;

– у виявленні функціональної специфіки соціальних інститутів виховання щодо фольклору;

– в обґрунтуванні диференційованого підходу до розробки науково-практичної програми фольклорного навчання для різних вікових груп дітей;

– у визначенні основних принципів вивчення фольклору та виявленні особливостей реалізації цих принципів в учбово-виховній та творчій роботі дитячих аматорських фольклорних об"єднань.

Достовірність дослідження забезпечується теоретичною обґрунтованістю вихідних позицій, якісним та кількісним аналізом педагогічних та соціальних фактів і взаємозв"язків явищ, які були виявлені в процесі дослідно-експериментальної роботи, відповідністю застосовуваних методів та методик дослідження його завданням та цілям, репрезентативністю отриманих експериментальних даних, однозначністю результатів різних замірів.

На захист виносяться такі положення :

I. Опанування фольклором дітьми за сучасних умов носить опосередкований характер і відбувається в основному через цілеспря-

мовану організацію процесу навчання в групових формах як учбової, так і дозвільної діяльності на базі соціальних інститутів виховання / шкіл, позашкільних закладів, культурно-освітніх закладів /.

2. Необхідною передумовою удосконалення процесу освоєння фольклору дітьми в дозвільних аматорських об"єднаннях є докорінні зміни в організації навчального процесу та в художньо-педагогічному керівництві ним з урахуванням самої природи фольклору як соціально-художнього явища, основних принципів та методів фольклорного навчання й виховання, комплексного підходу до опанування традиційною народною культурою, вікової диференціації в методиці.

3. Проектування і розробк педагогічної програми вивчення фольклору обов"язково передбачає визначення мети; аналіз чинників, які детермінують процес освоєння фольклору в конкретних умовах; визначення етапів освоєння з відповідною постановкою загальних психолого-педагогічних завдань, включаючи їх подальшу конкретизацію.

4. Педагогічними умовами удосконалення процесу освоєння фольклору в групових формах організованої дозвільної діяльності виступають:

- здійснення комплексного підходу до організації навчання у фольклорному /фольклорно-етнографічному / об"єднанні;

- пріоритетність розвитку групових форм художньої творчості в процесі організації фольклорно-етнографічної діяльності в колективі;

- цілеспрямованість у формуванні установки на сприймання фольклору;

- необхідність формування і розвитку інтересу до традиційної народної культури;

– здійснення диференційованого підходу до методики навчання;

– забезпечення формування стилю опанування традиційною культурою на інституційному та особистісному рівнях.

5. Методика організації процесу освоєння фольклору, яку складають:

а/ виявлення та аналіз комплексу чинників психолого-педагогічного опосередкування процесу опанування традиційною культурою дітьми за сучасних умов;

б/ створення учбових ситуацій з урахуванням пріоритетних чинників педагогічного і психологічного опосередкування, виходячи з самої природи фольклору як соціально-художнього явища і відповідно до завдань певного етапу опанування.

Практична значимість дослідження визначається узагальненням та аналізом досвіду організації процесу прилучення підростаючого покоління до традиційної національної культури в системі взаємодії школи, позашкільних та культурно-освітніх закладів, виявленням універсальних умов освоєння фольклору в цій системі на рівні дозвільної діяльності, визначенням і обґрунтуванням основних принципів та механізмів фольклорного навчання в групових формах цілеспрямованої організованої дозвільної діяльності, виявленням пріоритетних чинників і формуванням на їх основі ситуацій опосередкування учбового процесу як процесу співтворчості.

Апробація результатів дослідження здійснювалася в процесі експериментальної роботи в фольклорно-етнографічних гуртках, що функціонують на базі Харківської обласної станції юних туристів. Основні положення та результати дослідження були представлені у виступах автора на другій науко-

во-теоретичній конференції професорсько-викладацького складу та студентів "Українська культура: історія і сучасність" /Харків, 1991 /, Республіканській науково-теоретичній конференції "Культура України: історія і сучасність" / Харків, 1992 /, Всеукраїнській науковій конференції "Відродження і розвиток культури України: проблеми історії, теорії і практики"/ Київ, 1993 /, Всеукраїнській науково-методичній конференції "Шляхи розвитку мистецтва та культури Слобожанщини : проблеми історії, теорії та практики" /Харків, 1993 /, на обласних семінарах з краєзнавства, які проводились на базі Харківської обласної станції юних туристів. Рекомендації використовуються в навчальному процесі Харківського державного інституту культури.

Мета та завдання дослідження, його методологія та методика, набутий у ході роботи теоретичний та емпіричний матеріал зумовили структуру дисертації, яка складається із вступу, двох розділів, висновків, списку основної використаної літератури та додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступній частині обґрунтовується актуальність теми, аналізується ступінь наукової розробки проблеми, визначаються об"єкт та предмет дослідження, розкривається його наукова новизна та практичне значення, викладаються методики дослідження, положення, які автор виносить на захист, апробація дослідження.

Перший розділ - "Психолого-педагогічні аспекти освоєння фольклору дітьми в сучасних умовах".

В першому параграфі - "Освоєння фольклору в контексті проблеми успадкування культури" - аналізуються різні

підходи до визначення поняття "освоєння", розкривається його системний характер, структура, розглядаються його змістовий та комунікативний компоненти, дається характеристика предмету освоєння, виявляються його особливості як соціально-художнього явища, характер його еволюційних змін у сприйманні, розумінні, оцінюванні й відтворенні, що знайшли відображення в сучасному прочитанні фольклору.

Спираючись на системне філософське дослідження людської діяльності /М.С.Каган, Л.П.Буєва/, на діяльнісний підхід у формуванні та розвитку особистості /О.М.Леонтьєв, С.Л.Рубінштейн, Л.С.Виготський/, а також інтегруючи два підходи у визначенні змісту освоєння, що виводяться Ю.В.Китоким, ми розглядаєм освоєння / опанування/ передусім як ціннісну діяльність, тобто освоєння виступає однією з характеристик взаємодії людини з цінностями, які вона включає в свою діяльність і якими керується у своїй поведінці. Це дає нам право визначити людину, яка опановує цінностями культури як суб"єкт естетичного розвитку і, згідно теоретичних положень А.В.Азархіна, уявити процес освоєння як послідовність різних, але взаємопов"язаних між собою рівней естетичного ставлення до предмету освоєння, динаміка розвитку яких обумовлюється характером художньо-естетичного переживання та наявністю можливості реального проживання фольклорної ситуації.

У своєму розумінні та тлумаченні предмету опанування ми виходили із самої природи фольклору як соціокультурного явища, спираючись на принцип комплексного, системного його вивчення /В.Є.Гусєв, І.І.Земцовський, Е.Ю.Алексєєв /. Завдяки такому підходу ми вважаємо за необхідне розглядати фольклор у педагогічній практиці багатопланово - від визначення його як комплексу різних видів народної художньої творчості до більш широкого його розу-

міння як традиційної народної культури в цілому.

Оскільки опанування виступає однією з характеристик взаємодії дитини з цінностями традиційної культури і враховуючи функціональні зміни у побутуванні фольклору як соціонормативного явища, ми вважали за доцільне розглянути його в контексті художньої діяльності на рівні суб"єктно-об"єктного відношення, спираючись на дослідження Л.Н.Столовича у цій галузі.

Аналіз структури процесу освоєння, роді кожного його компонента будувався на вивченні психічних процесів сприймання, включаючи систему установок реципієнта, явища апперцепції /О.М.Леонтьєв, Е.Фромм, М.С.Каган /, засвоєння знань, формування навичок / теорія поетапного управління формуванням дій та понять П.Я.Гальперіна /, репродуктивної та творчої діяльності. На основі цього аналізу розроблялися методики, що пропонуються автором у другому розділі дисертації.

Як відомо, наявність різноманітних суб"єкт-об"єктних та суб"єкт-суб"єктних відношень в процесі освоєння відбиває не тільки механізм взаємодії дитини з фольклором, але і необхідність створення умов такої взаємодії.

Аналізуючи умови як філософську категорію, ми виходили з розуміння поняття "умова" як "зв"язку", "засобу", "обставини" / Г.Гегель, В.Ленін, К.Маркс /, тому у дослідженні розглядаємо опосередкування і як зв"язок між рівнями освоєння дитиною традиції і, отже, взаємовідношення з фольклором, і як обставини, в яких дитина знаходиться на кожній із стадій цих взаємодій, і як засоби, які вона використовує для самостійного освоєння та розвитку на цих стадіях. При цьому ми спиралися на дані аналізу умов у системі: суб"єкт - об"єкт /предмет/ - взаємодія, який здій-

снила Л.Г.Брильова, а також на виявлені Є.Я.Рехлбеком та Е.В.Ільєнковим особливості розвитку системи, її циклічний, спіралеподібний характер, динаміку розвитку умов у системі.

Аналіз процесу освоєння фольклору /його системного характеру, структури/, а також комунікативного забезпечення цього процесу, тобто засобів, форм та способів трансляції традиційної культури сучасній дитині /В.Ю.Борєв, О.В.Коваленко/ здійснювався з урахуванням того, що традицію можна розглядати як засіб та спосіб сприйняття й засвоєння новими поколіннями досягнень минулого, як художньо-змістовну категорію і водночас специфічний технологічний інструмент передачі цього змісту /Е.С.Маркарян/. Вивчення психологічних та педагогічних механізмів передачі й освоєння традиційної культури дозволило нам дійти висновку, що в умовах сучасного міста і села найбільш можливою та ефективною формою прилучення дітей до її цінностей, опанування ними є цілеспрямована організація навчання.

У другому параграфі -"Специфіка освоєння фольклору дітьми" - аналізуються педагогічні, психофізіологічні передумови методичного забезпечення процесу опанування фольклором дітьми в умовах дозвільної діяльності, аналізуються можливості удосконалення процесу опанування через цілеспрямовану організацію педагогічного процесу.

Дослідження комплексної організації народної культури в минулому /Е.Ю.Алексєєв /, а також соціокультурного механізму освоєння фольклору /І.П.Віндгольц/ стали основою положення про необхідність комплексної організації дозвільної діяльності фольклорного спрямування за сучасних умов, її провідної ролі в опануванні дітьми цінностями традиційної національної культури. Проте ми цілком підтримуємо точку зору В.Максимова, що навчання народ-

ній художній творчості, яке відбувається на сучасному етапі культурно-історичного розвитку суспільства, не слід ототожнювати з тим процесом, який здійснювався в традиційній культурі. При організації навчання в сучасному урбанізованому середовищі якісно іншого втілення набуває взаємозв"язок традиційної культури як змісту та комунікації як форми передачі цього змісту, що суттєво впливає на характер сприйняття та засвоєння зразків фольклору. Необхідність зняття суперечності між змістом та формою в процесі прилучення підростаючого покоління до цінностей традиційної культури спрямовує на глибокий та всебічний розвиток досвіду народної педагогіки /Г.С.Виноградов, М.Г.Стельмахович, В.Г.Скуратівський/.

Змістом даного параграфу дисертації є також аналіз суб"єкта опанування / вікові характеристики психічного розвитку, індивідуальні особливості загальнокультурного розвитку учасників дитячих дозвільних об"єднань, а також пріоритетних чинників, що зумовлюють мотиви їх приходу в колектив, формування та розвитку інтересу дитини до традиційної народної творчості, до занять різними її видами, розвиток у неї фольклорного сприймання. Це допомогло вийти на певні рівні наукового, методичного та організаційного забезпечення процесу освоєння фольклору і в першу чергу - у визначенні ролі керівника як головного референта з предмету опанування, ролі і характеру спілкування в організації процесу освоєння фольклору, ролі гри в її різних функціональних виявах. На основі вікової диференціації фольклору та виявлення специфічно вікових форм його функціонування /Г.С.Виноградов, А.І.Іваницький, О.І.Капіца, Е.С.Литвин, Г.В.Довженок, М.Осоріна, А.Ф.Бєлоусов, М.М.Мельников / був здійснений аналіз змісту та функцій дитячого фольклору, обґрунтована необхідність вивчення та реалізації його інструментальної функції в процесі опанування дітьми

ми традиційною народною культурою.

В третьому параграфі -"Педагогічні умови освоєння фольклору, їх структура" - представлена модель педагогічного процесу освоєння фольклору дітьми в сучасних умовах, що виходить з істотного розуміння природи фольклору як соціонормативного, соціокультурного явища, ціннісно орієнтованого на духовний розвиток особистості, через організацію навчання у групових формах дозвільної діяльності. В представленій моделі були виділені її структурні компоненти, обґрунтована необхідність інтегрування психологічного та педагогічного підходів до явища опосередкування. Також була здійснена класифікація педагогічних умов освоєння фольклору дітьми, подана характеристика рівней щодо їх структури.

При створенні моделі системи взаємодії дитини з цінностями традиційної культури ми використали модель комунікативного процесу, запропоновану В.Ю.Борєвим. Це дозволило об"єднати найістотніші структурні елементи комунікацій в ситуації цілеспрямовано організованого навчання :

- учбово-виховний процес як канал зв"язку;
- фольклор як знакову систему;
- відносини між учасниками дозвільної діяльності як принциповий момент комунікативного процесу / педагогічне спілкування, спільна художньо-виконавська та творча діяльність/;
- сприйняття, розуміння фольклорних текстів і формування на їх основі ставлення дитини до традиційної культури;
- культурно-комунікативний контекст як реальна дійсність / середовище/, що певною мірою зумовлює характер організації навчання.

В результаті експериментального дослідження були виявлені

пріоритетні чинники психолого-педагогічного опосередкування процесу освоєння фольклору в умовах сучасного міста та села :

І/ чинники зовнішнього середовища / стан традиції, потік інформації ззовні, вплив засобів масової комунікації, ступінь включення сім"ї в педагогічний процес, спілкування з аналогічними колективами /;

2/ чинники внутрігрупових міжособистісних відносин /рівень групової дозвільної діяльності, який характеризується виконавською майстерністю учасників на рівні освоєння ними традиції; особистісні взаємовідносини учасників на рівні організації /;

3/ професійні якості керівника як фольклориста та педагога-організатора;

4/ вікові особливості психіки учасників;

5/ властивості самої особистості / як керівника, так і учасника /.

В д р у г о м у р о з д і л і -"Оптимізація умов освоєння фольклору учасниками дитячих дозвільних об"єднань"- здійснюється аналіз експериментальної роботи, по організації педагогічного процесу в дитячих фольклорних /фольклорно-етнографічних/об"єднаннях, визначається характер розвитку процесів психолого-педагогічного опосередкування на різних етапах опанування різними видами традиційної художньої творчості, аналізується рівень методичного забезпечення процесу навчання основам музичної традиції, теоретично обґрунтовуються принципи розробки педагогічних програм по освоєнню фольклору дітьми в сфері організованого дозвілля.

При дослідженні ефективності освоєння фольклору дітьми молодших та середніх класів в умовах педагогічно організованої дозвільної діяльності співвідносились та синтезувались числові дані, які були отримані при вивченні основних якостей учасників, а також особистісних та професійних характеристик керівників.

З основних характеристик учасників, які обумовлюють успішність опанування ними традиційною культурою, шляхом тестування вивчались показники розвитку емоційно-чуттєвої, когнітивної сфер особистості, репродуктивно-творчих навиків у відтворенні зразків фольклору.

При дослідженні впливу керівників дитячих дозвільних об"єднань фольклорного спрямування на ефективність педагогічного процесу враховувались три групи даних. Перша включала основні загальні характеристики /вік, стать, національну приналежність, соціальні умови життя, тривалість педагогічної діяльності, тривалість роботи з дитячим колективом на матеріалі традиційної народної творчості тощо/ та основні особистісні характеристики, отримані за допомогою відповідних тестів /анкети/. Другу групу характеристик склали дані щодо типу педагогічного впливу та взаємодії керівника з учасниками. Використовувалась спеціальна техніка дослідження типологічної взаємодії. Третя група підставних характеризувала власну педагогічну концепцію і педагогічну діяльність керівника дитячого фольклорного об"єднання.

Згадані групи даних співвідносились з двома основними показниками освоєння фольклору - швидкістю, яка виражається у кількості витраченого часу на проходження всіх етапів процесу пізнання, від сприйняття до відтворення фольклорних текстів /ігрового матеріалу, музично-поетичних зразків, елементів обрядового комплексу дій/, та точністю відтворення, яка виражається в проценті помилок /мовних, звуковисотних, ритмічних структур фольклорного тексту/. Ці показники повторно вимірювались у певні відрізки часу.

Експериментальне дослідження проводилось у дитячих фольклорно-етнографічних гуртках Харківської обласної станції юних туристів. Деякі методики були апробовані в роботі дисертанта у фольклорно-етнографічному таборі з дитячими аматорськими об"єднаннями, які представляли різні райони Харківської області.

Перший параграф - "Інституціональні умови освоєння фольклору дітьми" - присвячено теоретико-практичному осмисленню проблем керівництва дитячими аматорськими об"єднаннями фольклорної спрямованості та вирішенню питань організаційно-методичного забезпечення процесу навчання основам музичної традиції.

Тут розкриваються особливості формування стилю опанування традиційною культурою на інституціональному та індивідуальному рівнях, розвитку професіоналізму керівника об"єднання, програмування навчально-пізнавального та творчого процесів як наукової основи керівництва. Проблема організаційного забезпечення опанування фольклором вирішується на рівні пошуку оптимальних засобів, методів і форм навчання, створення відповідних навчальних ситуацій. У межах цього підходу автором пропонується методика поетапного оволодіння основами музичної традиції, а також ряд спеціальних методик.

В контексті вирішення питання створення творчого середовища розглядаються переваги студійної форми цілеспрямованої організації навчання й освоєння фольклору.

У другому параграфі - "Міжособистісні та особистісні умови освоєння фольклору учасниками дитячого аматорського об"єднання", - спираючись на зазначену нами характерну особливість процесу опанування традиційною культурою за сучасних умов, опосередкований характер взаємодії дитини з її цінностями, ми зупинились на аналізі психолого-педагогічних характеристик керівника, учасників, лідерів об"єднання, їхніх зв"язків, відносин між собою та з іншими суб"єктами фольклорно-етнографічної діяльності /автентичними виконавцями, батьками та ін./.

При дослідженні характеру особистого впливу керівника, ав-

тентичних виконавців на учасників об"єднання, самих учасників один на одного ми спирались на ідеї Л.С.Виготського, О.М.Леонтьєва, О.О.Бодалева, а також засновану на цих ідеях концепцію персоналізації особистості, яка була висунута в працях А.В.Петровського. Це дозволило нам уявити освоєння фольклору дітьми як цілеспрямовано організований процес соціалізації особистості дитини в традиційній культурі на рівні змінюючих одна одну фаз її адаптації, індивідуалізації, інтеграції в різних ситуаціях навчання.

Для визначення характеру педагогічного впливу різних суб"єктів фольклорно- етнографічної діяльності в конкретних ситуаціях навчання було використано ідею експериментального методу референтного подання /В.А.Петровський/. При розробці відповідної методики ми враховували, по-перше, форми й методи репрезентації учасникам об"єднання осіб, які опосереднюють процес освоєння фольклору, по-друге, параметри психічних проявів учасників, які характеризують розвиток емоційно-чуттєвої, когнітивної сфери особистості дитини, сформованість умінь і навиків репродуктивного та творчого відтворення фольклорних текстів. Дослідження показало, що найбільш репрезентативною в процесі цілеспрямовано організованого навчання в фольклорному /фольклорно-етнографічному/ об"єднанні є реальна взаємодія в контексті художньо-творчої діяльності на рівні співтворчості у традиційних формах навчання /гра, свято, обряд/, а також фольклорно-етнографічних експедиціях як специфічному явищі фольклоризму. В процесі даного дослідження істотно важливим для нас було виявлення впливу особистих якостей керівника на виконання ним своїх функціонально-рольових обов"язків, його особистого ставлення до традиційної національної культури на формування й розвиток ставлення дітей до цінно-

стей фольклору. В результаті дослідження специфіки впливу на одну групу учасників двох керівників, які виконували відносно них ідентичні функціонально-рольові обов"язки, було обґрунтовано принцип професійного та психологічного доповнення.

Враховуючи соціальне та соціально-психологічне значення вікової градації /М.М.Ланге, Л.С.Виготський, О.М.Леонтьєв/, динаміку особистого розвитку, яка має вікову періодичність, ми закономірно прийшли до диференційованого підходу в методиці освоєння фольклору різними віковими групами учасників дитячого аматорського об"єднання, на основі чого була розроблена вікова методика навчання фольклору та його традиціям. В основу даної методики було покладено гру як провідний метод організації фольклорного навчання. Окремі прийоми, які склали методику, спрямовані на формування інтересу до традиційної народної культури, елементарних навичок фольклорно-етнографічної діяльності, установки на сприйняття фольклору та творчого спрямування учасників в осягненні ними традиційної культури, здатності до самостійної творчої діяльності, освоєння виконавських ролей, тобто формування функціонально-рольової компетенції.

В третьому параграфі - "Результати апробації програми освоєння фольклору дітьми в групових формах дозвільної діяльності" - виділяються рівні постановки та вирішення педагогічних завдань відповідно до структури умов, узагальнюються найбільш суттєві особливості контингенту учасників, викладаються результати дослідно-експериментальної роботи у послідовності вирішення конкретних навчальних завдань, визначаються етапи та рівні опанування традицією, розглядається динаміка процесів психолого-педагогічного опосередкування освоєння фольклору учасниками дозвільного об"єднання в процесі створення навчальних ситуацій.

Згідно з розробленою діагностичною програмою виявлення рівнів освоєння фольклору дітьми молодших та середніх класів в умовах групової організації їх дозвільної діяльності оцінка здійснювалася на підставі комплексної системи стосовно основних етапів опанування традиційною культурою.

Шляхом анкетування, тестування, педагогічного спостереження була вивчена динаміка процесу освоєння фольклору учасниками дитячих дозвільних об"єднань, співставлені рівні освоєння фольклору членами експериментальної та контрольної груп, здійснено порівняння отриманих даних з показниками, виявленими в ході констатуючого експерименту.

Здійснений у третьому параграфі порівняльний аналіз здобутих результатів у експериментальній та контрольній групах засвідчив ефективність розробленої і апробованої в нашому дослідженні педагогічної програми освоєння фольклору в групових формах дозвільної діяльності.

У в и с н о в к а х викладені найважливіші підсумки проведеного дослідження, основні теоретичні положення та практичні рекомендації, визначені перспективи подальшого вивчення проблеми.

Сучасні проблеми прилучення дітей до традиційної національної культури пов"язані з якісним удосконаленням організації навчального процесу та практики художньо-педагогічного керівництва ним відповідно до природи фольклору як соціально-художнього явища, основних принципів та методів народної педагогіки.

Спеціальна програма освоєння фольклору дітьми шкільного віку в групових формах дозвільної діяльності, розроблена і апробована в ході експериментального дослідження, засвідчує, що процес навчання фольклору та його освоєння є найбільш ефектив-

ним за умов здійснення комплексного підходу до вивчення й опанування традиційною художньою творчістю, поетапності процесу організації фольклорно-етнографічної діяльності, формування мотиваційно-потребової сфери дитини в процесі дозвільної діяльності у фольклорних формах, забезпечення диференційованого підходу до методики навчання, пріоритетності розвитку групових форм в організації художньо-творчої діяльності.

Експериментальну методику організації процесу освоєння фольклору дітьми складають етапи виявлення та аналізу комплексу чинників психолого-педагогічного опосередкування процесу опанування традиційною культурою за сучасних умов, створення навчальних ситуацій з урахуванням пріоритетних чинників педагогічного і психологічного опосередкування відповідно до завдань певного етапу опанування. Такий підхід сприяє природньому, активному та творчому входженню дитини в світ традиційної культури.

Основні положення дисертаційного дослідження відображені в таких публікаціях автора:

1. Фольклор та його традиції у національному духовному відродженні // Українська культура: історія і сучасність. Матеріали другої науково-теоретичної конференції професорсько-викладацького складу та студентів: Тези доп. - Харків: ХДІК, 1991.- С.12-13.

2. Освоєння фольклору дітьми та підлітками /психолого-педагогічний аспект/ // Культура України: історія і сучасність. Тези доп.до Респ.наук.-теор.конф. - Харків: ХДІК, 1992.- С.144-146.

3. Специфіка опанування фольклору дітьми та підлітками в сучасних умовах // Відродження і розвиток культури України: проблеми історії, теорії і практики. Тези доп.до Всеукр.наук.конф. - К., 1993. - С.77-79.

4. Роль підготовчого етапу в організації діяльності дитячого фольклорного об"єднання // Шляхи розвитку мистецтва та

культури Слобожанщини: проблеми історії, теорії і практики. Тези доп.до Всеукр.наук.-метод.конф. - Харків: ХДІМ, 1993. - С.81-82.

5. Освоєння фольклору дітьми в умовах художньо-дозвільної діяльності // Інститут культури на сучасному етапі. Тези доп.до наук.практ.конф., присвяченої 25-річчю КДІК. - Київ: КДІК, 1993. - С.45-46.

Шемет Л.В. Педагогические условия освоения фольклора детьми в групповых формах досуговой деятельности.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.05 - теория, методика и организация культурно-просветительной деятельности, Киевский государственный институт культуры, Киев, 1995.

Защищается 5 научных работ, которые содержат теоретические и практические исследования художественно-педагогической организации и управления процессом освоения фольклора учащимися младших и средних классов в условиях досугового объединения. Установлены педагогические условия совершенствования данного процесса, определены принципы, методы и формы организации обучения детей.

Ключові поняття: фольклор, діти, групова дозвільна діяльність, педагогічні

SHEMET L.V. The pedagogical conditions of mastering folklore by children in group forms of leisure activitives.

Shemet's L.V. thesis for the candidate of science degree in pedagogics-Theory,methods and organization of cultural and educational activities. No I3.00.05, Kiev State Institute of Culture,Kiev,I995.

Presented are five scintific works comprising theoretical and practical research into artistic and pedagogical organizing and management of the process of mastering folklore by yunior pupils in leisure groups.

Pedagogical conditions of improving this process are set principles,methods and forms of organizing children's instruction are determined.